

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

О.О. Квасніцька*

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Протягом останніх кількох років в Україні здійснюються заходи зі створення сприятливих умов для підвищення підприємницької активності, а також усунення зайвого адміністративного втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання, що негативно впливає на підприємницьку діяльність.

Прийняття Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців" (далі – Закон про державну реєстрацію)¹, що передбачає створення нової спрощеної системи державної реєстрації підприємців, також спрямоване на дебіюкратизацію економіки України, упорядкування дозвільних і контрольних функцій держави стосовно суб'єктів господарювання.

Хоча деякі правові проблеми державної реєстрації суб'єктів підприємництва досліджувалися, зокрема, у роботах учених-юристів О.М. Вінник, Ж.А. Іонової, В.І. Крусса, О.М. Олейник, Н.О. Саніахметової, багато теоретичних і практичних питань цієї проблеми не розроблені або недостатньо розроблені в науковій літературі.

Деякі питання є спірними в юридичній літературі. Одним з найбільш дискусійних питань є визначення характеру і галузевої належності інституту державної реєстрації суб'єктів підприємництва.

Метою цієї статті є визначення галузевої належності інституту державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців на підставі аналізу відповідного законодавства.

У ч. 1 ст. 4 Закону державна реєстрація юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців визначена як засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, а також вчинення інших реєстраційних дій, які передбачені цим Законом, шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

На підставі цього законодавчого визначення можна визначити наступні ознаки державної реєстрації.

По-перше, це здійснення реєстраційних дій, передбачених Законом.

По-друге, державна реєстрація має правостворююче або правоприпиняюче значення, оскільки вона засвідчує факт створення чи припинення юридичної особи або факт набуття чи позбавлення статусу підприємця фізичною особою.

По-третє, державна реєстрація має публічний характер, оскільки здійснюється шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

У Законі про державну реєстрацію встановлені основні загальні положення щодо державної

© Квасніцька О.О., 2005

* асистент кафедри підприємницького та комерційного права Одеської національної юридичної академії

¹ Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: Закон України від 15 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31-32. – Ст. 263.

реєстрації як юридичних осіб, так і фізичних осіб-підприємців. Таким чином, цей Закон виходить з концепції однорідності правового режиму державної реєстрації для юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців як єдиного механізму регулювання реалізації права на підприємницьку діяльність.

Думка про необхідність уніфікації режиму реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців висловлювалась в літературі. В.І. Крусс зазначає, що юридичні особи створюються громадянами для цілей спільної реалізації конституційних прав, і хоча юридичні особи мають специфіку як суб'єкти податкових і деліктних зобов'язань порівняно з індивідуальними підприємцями, навряд чи навіть сумарним чином ці особливості диктують для них необхідність інституціонального відокремлення механізму державної реєстрації. Та обставина, що закон установив загальний порядок державної реєстрації юридичних осіб, дозволяє говорити про перспективи уніфікації цієї форми регулювання для всіх суб'єктів підприємницької діяльності².

Основними положеннями уніфікованої системи державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, встановленими в Законі про державну реєстрацію, є наступні:

- заявний порядок реєстрації в строк не більш ніж 3 робочих дні (для юридичних осіб) і 2 робочих дні (для фізичних осіб) з дати надходження документів для проведення державної реєстрації державному реєстратору;
- визначення мінімального вичерпного переліку документів, що подаються для проведення державної реєстрації;
- заборона вимоги державним реєстратором додаткових документів для проведення державної реєстрації, якщо вони не передбачені Законом;
- установлення вичерпного переліку підстав для відмови у проведенні державної реєстрації;
- внесення запису про державну реєстрацію юридичної особи і фізичної особи-підприємця до Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб — підприємців;
- установлення юридичної відповідальності як юридичних осіб і фізичних осіб — підприємців, так і державних реєстраторів за неправомірні дії при проведенні державної реєстрації;
- відкритість і загальнодоступність даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб — підприємців.

Установлений в Законі заявний порядок державної реєстрації суб'єктів підприємництва також має сприяти розвитку підприємницької діяльності в Україні, вирішенню соціально-економічних проблем держави.

Режим державної реєстрації суб'єктів підприємництва являє собою сукупність правових і організаційних мір, що встановлюють і закріплюють на законодавчому рівні порядок реєстраційного обліку відповідних суб'єктів, та здійснюються зазначеними в законодавстві державними органами.

Значення цього режиму складається у визнанні державою правоздатності суб'єктів підприємництва, встановленні законності їхніх прав на здійснення дій у сфері підприємництва на основі реалізації функцій державного нагляду, контролю, ведення обліку, зберігання і надання відповідної інформації.

Режим державної реєстрації суб'єктів підприємництва спрямований як на реалізацію прав і законних інтересів юридичних осіб і фізичних осіб, так і на забезпечення охорони суспільних і державних інтересів.

Юридичний акт державної реєстрації підтверджує появу нового суб'єкта права, засвідчує законність його існування.

Державна реєстрація юридичних осіб і фізичних осіб — підприємців має конститутивне

² Крусс В.И. Право на предпринимательскую деятельность – конституционное полномочие личности / Отв. ред. С.А. Авакьян. – М.: Юристъ, 2003. – С. 351.

значення, оскільки свідоцтво про реєстрацію є єдиним доказом існування зареєстрованого суб'єкта. Правоздатність суб'єктів, що підлягають державній реєстрації, виникає виключно з моменту її здійснення. При недотриманні цієї вимоги настає відповідальність відповідно до законодавства. У цьому відмінність державної реєстрації суб'єктів підприємництва від процедур добровільної державної реєстрації, що необхідні переважно для повного і достовірного обліку відповідних суб'єктів, підтвердження і визнання їхньої правоздатності у певних суспільних відносинах.

Державна реєстрація суб'єктів підприємництва має повідомний (обліковий) характер. Правоздатність зазначених суб'єктів виникає з моменту реєстрації. Тільки після цього юридичного акту суб'єкти підприємництва мають право легітимного входження в господарський обіг. При цьому до компетенції уповноважених державних органів входить тільки перевірка дотримання умов, необхідних для створення нового суб'єкта права. Орган державної реєстрації перевіряє, чи відповідає перелік установчих документів, порядок створення особи вимогам Закону, після чого зобов'язаний зареєструвати особу, та внести запис до Єдиного державного реєстру. Відмова в реєстрації можлива тільки на підставах, передбачених Законом.

Повідомний характер відрізняє державну реєстрацію суб'єктів підприємництва від ліцензування певних видів господарської діяльності, що є дозвільною системою регулювання.

Разом з тим, як справедливо вказує Ж.А. Іонова, поряд з державною реєстрацією елементом легітимності підприємництва варто було б визнати ліцензування окремих видів діяльності, тому що без зазначеного інструмента державного регулювання правомірна участь господарюючих суб'єктів у більшості сфер економіки найчастіше виявляється неможливою. Внутрішній взаємозв'язок даних механізмів виявляється насамперед у тому, що їхніми правовими наслідками є виникнення як загальної (при державній реєстрації), так і спеціальної (при одержанні ліцензії) підприємницької правоздатності. Залежно від необхідності проходження особою тільки першої, або обох послідовних стадій придбання статусу підприємця, можна розрізнити вузьку і розширену легітимність³.

У літературі по-різному визначають галузеву належність інституту державної реєстрації суб'єктів підприємництва. Зокрема, державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб — суб'єктів підприємництва відносять до інститутів цивільного права або адміністративного права⁴.

З такою позицією учених важко погодитися. Цивільне право як галузь права регулює особисті немайнові і майнові відносини. Законодавство про державну реєстрацію суб'єктів підприємництва регулює відносини іншого роду — відносини між уповноваженими державними реєстраторами і юридичними особами, а також фізичними особами, які мають намір стати підприємцями. На відміну від приватноправових цивільних відносин ці відносини є публічними, оскільки державні реєстратори є посадовими особами, уповноваженими державою на здійснення функцій державної реєстрації.

Якщо основним методом цивільного права є диспозитивний метод, то основним методом регулювання суспільних відносин у сфері державної реєстрації суб'єктів підприємництва є імперативний метод, що означає широке використання імперативних правил.

Насамперед, імперативними є норми господарського і цивільного права, що встановлюють необхідність державної реєстрації. Крім того, Закон "Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців" також містить численні імперативні приписи.

Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні

³ Іонова Ж.А. Правовые проблемы легитимации предпринимательства // Государство и право. – 1997. – № 5. – С. 46

⁴ Тихомиров Ю.А. Курс административного права и процесса. – М.: Юринформ-центр, 1998; Тихомиров .А. О концепции развития административного права и процесса // Государство и право. – 1998. – № 5. – С. 7; Агапов А.Б. Курс административного права. – М.: Городец, 1999; Спектор Е.И. Развитие административного законодательства о государственной регистрации // Журнал российского права. – 2003. – № 7. – С. 36-47.

відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ч. 1 ст. 1 Цивільного кодексу України). Відносини з державної реєстрації, що є організаційними відносинами за своєю сутністю, характеризуються наявністю зобов'язуючих розпоряджень державних реєстраторів. Це відносини юридично не рівних суб'єктів, стосовно яких застосовується метод влади і підпорядкування. Особливістю цих відносин є те, що в них беруть участь державні реєстратори, що здійснюють владні повноваження. Разом з тим, згідно з ч. 2 ст. 1 ЦК України, до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом.

Таким чином, на відміну від цивільного права, що регулює суспільні відносини, для яких властива юридична рівність сторін, інститут державної реєстрації суб'єктів підприємництва регулює організаційні відносини влади-підпорядкування.

Вважаємо, що відносини у сфері державної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців слід розглядати як організаційно-господарські відносини, що визначені в ч. 6 ст. 3 Господарського кодексу України як відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю.

Відповідно, законодавство про державну реєстрацію суб'єктів підприємництва слід вважати інститутом господарського законодавства.

Разом з тим, розглядаючи законодавство про державну реєстрацію як структурну частину господарського законодавства, не можна не відзначити, що в літературі існує позиція, відповідно до якої реєстраційне право є галуззю сучасного права, що формується. Реєстраційне право розуміється в широкому змісті як комплексна галузь права, що регулює всі процедури реєстрації, включаючи реєстрацію об'єктів нерухомості тощо⁵. Якщо оцінювати інститут реєстрації суб'єктів підприємництва з цього погляду, то слід його вважати інститутом реєстраційного права як комплексного правового утворення.

Суспільні відносини в сфері державної реєстрації суб'єктів підприємництва регулюються переважно процесуальними (процедурними) нормами.

Законодавство про державну реєстрацію складають нормативно-правові акти різного рівня.

Деякі конституційні норми мають безпосереднє відношення до державної реєстрації суб'єктів підприємництва. Так, ст. 3 Конституції України передбачає головним обов'язком держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Ст. 55 Конституції України встановлює право кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Загальні норми про державну реєстрацію суб'єктів господарювання містяться в Господарському кодексі і Цивільному кодексі України.

Згідно з ч. 1 ст. 128 Господарського кодексу (ГК) України громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи відповідно до ст. 58 Господарського кодексу. У ч. 1 ст. 58 ГК зазначено, що суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації, крім випадків, встановлених Господарським кодексом.

У ч. 2 ст. 50 Цивільного кодексу (ЦК) України зазначено, що фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. Відповідно до ч. 4 ст. 87 ЦК України юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації. Юридична особа підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому

⁵ Кирсанов А.Р. Регистрационное право – формирующаяся отрасль современного российского права // Бюллетень Министерства юстиции Российской Федерации. – 2001. – № 11. – С. 60-66.

законом (ч. 1 ст. 89 ЦК).

Конкретизовані положення про державну реєстрацію суб'єктів підприємництва містяться в Законі “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців” від 15 травня 2003 р.

У результаті проведеного дослідження можна дійти наступних висновків.

Інститут державної реєстрації суб'єктів підприємництва слід вважати інститутом господарського права. Цей інститут є одним з важелів державного регулювання певних суспільних відносин, що вимагають державного контролю.

Предметом правового регулювання інституту державної реєстрації суб'єктів підприємництва є організаційно-господарські відносини, що виникають у сфері державної реєстрації, у процесі здійснення реєстраційної діяльності державними реєстраторами.

Інститут державної реєстрації суб'єктів підприємництва містить сукупність норм, що регулюють відносини між юридичними особами і фізичними особами-підприємцями, з одного боку, і державними реєстраторами, з іншого боку, у процесі здійснення останніми реєстраційної діяльності.

Законодавство про державну реєстрацію суб'єктів підприємництва — це система нормативно-правових актів, що регулюють державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, та складають інститут господарського законодавства.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою підприємницького та комерційного права
Одеської національної юридичної академії
(протокол № 5 від 8 листопада 2004 року)*

